

MEMÒRIA DEL CASTELL DE BELLVER

Descripció historicoartística

A cosa de mitja llegua, i a l'oest sud-oest de la ciutat de Palma, es veu sobresortir el castell de Bellver, al qual les nostres desgràcies varen poder donar alguna trista celebritat. Situat a mig tir de canó de la mar, al nord de la seva vora, i a molts de peus d'alçària sobre el seu nivell, senyoreja i adorna tot el país circumjacent. La seva forma és circular, i la seva cortina o mur exterior la marca exactament; només és interrompuda per tres albacars o torrasses, escapçats i rodons, que des del sòlid del mur s'avancen, mirant a l'est, al sud i a l'oest, i li serveixen com de travessos. Entre aquests hi ha quatre grans garites, circulars també, i sortides del parapet superior, totes tres obertes, i al ras de la seva alçada una altra de coberta i elevada sobre aquella. Iguals en diàmetre i alçada fins al nivell de la plataforma, allà comencen a minvar i formar un con truncat i recolzat sobre quatre columnes colossals, que fetes ressaltar del mur, els reben al seu collarí, i baixen després a sumir-se a l'ample ventre del talús. S'amaga aquest al fossat, i puja a tota la seva altura, formant amb el mur del castell un angle de quaranta-cinc graus, i girant entorn d'ell i de les seves torres. El fossat, que l'abraça tot, és ample i profundíssim, i segueix també la línia circular, llevat d'on els cubs o albacars l'obliguen a desviar-se'n i prendre la de la seva projectura. A dalt, i per fora del vall, corre l'esplanada, amb febles parapets, ample i espaiós, però sense declivis, i seguint sempre la forma i les línies que el fossat li prescriu.

A la part que mira a l'oest, surt i s'avança del centre de l'esplanada un baluard antic i feble, des del qual fins al pont llevadís es veu reforçat el mur exterior amb una forta bateria de nou canons, que s'hi va aixecar el segle anterior, a la moderna, per oposar-se als focs que poguessin col·locar-se a les altures veïnes. Entorn del mateix mur corre per defora un estret contrafossat, de forma i fons irregular, i tot ho envolta una bona estacada, amb el seu camí cobert i glacis, afegits també a la moderna.

S'entra de l'estacada al castell per una porta que mira al nord. Es passa després pel pont llevadís, posat damunt el contrafossat, a una altra que mira al nord i nord-est, i comunica amb l'esplanada, des de la qual, per un altre pont, abans llevadís i avui fix, amb les seves lladroneres a dalt i dobles portes, a l'antiga, a baix, es passa sobre el fossat per l'oest nord-oest a l'interior de la fortalesa, única entrada, puix que un altre pont que hi havia a la part del sud ja no existeix.

Mirant al nord i entre els dos ponts s'aixeca des del fons del fossat, i aïllada per aquest, la gran torre de l'homenatge, que vencent l'altura del castell, sobresurt orgullosa més de quaranta-cinc peus sobre la seva plataforma. És també circular, i el seu cim es veu cenyit entorn per trenta-vuit grans permòdols encoixinats, que naixent del mur amb tres peus d'alt i dos i mig de projectura superior, s'avancen en forma de tornapuntes a rebre l'ampit, volat al capdamunt, i la coronen majestuosament, mentre que els clars entre uns i altres serveixen de lladroneres, i deixen espai suficient per als usos de la defensa. Aquest edifici aïllat comunicava antigament amb l'esplanada per un pont llevadís, ja demolit; avui només comunica amb la plataforma per mitjà d'un altre pontet, ja ferm, però que fou i pot tornar a ser llevadís, llançat des d'aquella sobre dos altíssims arcs puntejats, que neixen i tenen el seu suport d'un mur a l'altre.

L'interior de la fortalesa es compon d'un mur mitger, i fora d'aquest una galeria, circulars i concèntriques al mur exterior. Entre els dos murs hi ha les habitacions; entre el

mitger i l'arcada alta el corredor o galeria oberta, que dona pas a aquelles. En el centre, i envoltat per l'arcada inferior, el pati, circular i espaiós. Aquest pati cobreix l'aljub, i serveix al seu ús per mitjà d'un gran coll quadrat i ben obrat, que és a prop del centre. La bellesa del conjunt és gran i digna de ser més coneguda.

El primer que admira a l'interior és la gosadia de les voltes que cobreixen les habitacions. Voltejades entorn entre murs circulars i concèntrics, i sostingudes en grans, però estretes i molt ressaltades faixes octagonals, que representen arcs encontrats i creuats a dalt, és veu de quin graciós i estrany efecte seran. El més notable que tenen és l'art amb què l'arquitecte va amagar la seva verdadera solidesa, perquè d'una part va representar aquestes voltes només recolzades en febles faixes, i per una altra no els va donar més suport que el d'unes impostetes en forma de lleixes o peanyes, volades a l'aire de tirada en tirada a devers un terç d'altura de la paret interior. A aquestes peanyes ve a morir, i alhora en neix i arrenca aquella multitud d'arcs, perquè agrupats de tres en tres, i confosos en un, es van a poc a poc aixecant des de la seva arrel, obrint-se i desplegant-se d'un costat a l'altre fins a creuar-se en el zenit de les voltes, per caure després tancant-se i reunint-se fins a identificar-lo sobre les lleixes de davant. Així és com l'artista va voler representar aquestes voltes pèndules en l'aire, i és fàcil concebre que estranya i graciosa serà la seva aparença, i quant de gust i perícia suposa la simètrica degradació d'aquests arcs, que enllaçant-se pertot arreu i en tots sentits els entre murs tan desiguals, produeixen la forma més elegant i capritxosa.

Les voltes de la galeria alta segueixen la mateixa degradació en proporcions més reduïdes, però més notables encara; perquè l'arquitecte, constant sempre en la seva idea, en comptes de recolzar les seves faixes trinitàries, com va poder, sobre les columnes, fent-les morir al front que els presentaven els seus capitells, les va deixar també pèndules sobre impostetes o peanyes llançades al buit des de l'esquena de les segones dovelles dels arcs, a la mateixa altura del mur mitger, i d'aquesta manera va completar el capritxós disseny d'agradar amb la bellesa i sorprendre amb la gosadia i aparent lleugeresa de la seva obra.

Aquesta galeria es compon de vint-i-un grans arcs puntejats, o més aviat de quaranta-dos peus, que cada un dels principals en conté dos d'embeguts en la seva llum. Altres tantes per tant són les seves columnes, totes octagonals; i així tant les bases que les reben com els capitells que les coronen, i fins i tot les plomes dels ornaments d'aquests, que ofereixen algun indici del temps corintíac, i al final, fins i tot les dovelles dels arcs segueixen exactament els talls dels seus angles i presenten les mateixes façs. Aquesta igualtat simètrica, que és de molt graciós efecte a la vista, la roben les diferències petites però essencials que hi ha en els mòduls d'unes i altres columnes i en les formes dels seus membres. La més visible d'aquestes és als plints, que en les intermèdies són octàgons i en les principals quadrats, però coberts d'un coixí, les puntes del qual cauen en un gla i tallen graciosament els seus angles. Cada tres columnes sostenen un arc doble, o sigui els dos embeguts en aquell, i col·locats tots a distàncies iguals, vénen a ser-ho també els llums d'uns i altres arcs. I com que tots es van enllaçant entre si, i els carcanyols dels arcs petits estan perforats amb senzill i graciós dibuix arabesc, i el conjunt diligentment obrat i escodat en la bona pedra de Santanyí, que és de bell color i finíssim gra, es pot veure que magnífica i harmoniosa serà aquesta galeria, que gairebé es troba en la seva primera integritat.

L'arcada descansa damunt un ferm ampit continu al voltant, i li serveix d'embasament, alhora que corona el cos inferior en el qual es recolza, i sobre el qual aboca una graciosa corniseta arquitravada. Aquest cos és una altra galeria d'arcs rodons, la llum dels quals correspon a la dels grans o dobles de dalt, i són per això mateix vint-i-un. Fortes columnes o grans pilastres quadrades, encara que tallats els vius dels seus

angles, els sostenen, i tanquen al voltant el pati per on s'entra d'allà a les quadres, en les quals la tropa s'allotja. El sostre d'aquestes i de la galeria és pla i de fusta, única taca d'una obra tan laudable i magnífica.

Des del pati a la galeria alta es pujava per tres còmodes escales que descansen a les portes de la capella, de la principal de les habitacions i de la cuina, i aquesta darrera, condemnades les altres, serveix només ara. D'aquí es puja a la plataforma per dos caragols circulars i una escala en escaire que hi desemboquen. Un ampit continu la defensa de l'exterior, i altres dos més baixos, l'un la vora interior i l'altre en divideix en dues parts el pla. Aquest enrajolat, en imperceptible declivi cap al centre, i ben embetumat, serveix per recollir i proveir d'aigua de pluja la gran cisterna, que, com hem dit, s'amaga al ventre del pati, i que se l'empassa per conductes que penetren el sòlid del mur mitger. I com que els terrats dels albacars desguassen també per canals a la mateixa plataforma, i el de l'homenatge pel seu conducte particular, de tal manera s'augmenta aquesta provisió, que per molts que se suposin els defensors del castell i llarg el termini del seu setge, mai, si està ben cuidat, no faltarà aigua en aquest aljub.

A la torre de l'homenatge es passa des de la plataforma pel pontet ja esmentat, i ja dins aquesta, es puja i baixa per un altre caragol, que va donant entrada a les seves cambres. Aquestes són cinc, i totes circulars; dues sobre el pla del pontet, i tres que baixen fins al de la fossat. No hi apareix res que no indiqui haver-se disposat més aviat per a presó que per a habitació. Murs robustíssim, portes closes amb fortes barres i forrellats, finestres altes, estretes i guarnides de gruixades reixes de ferro, i altres defenses, que la cobdícia ja va arrabassar, però les empremtes dels quals no va poder esborrar, acrediten aquella trista destinació. Però es descobreix encara més de ple a la cambra inferior, anomenada l'olla, i que sembla més que pròpia per a fossa de morts que per a custòdia de vius. Ocupa d'ample l'espai interior de la torre, i d'alt la part més profunda de la cava, que està envoltada pel talús, sense altra llum que la que pot donar-li una estretíssima sagetera a través d'aquells murs profunds, dobles i espessíssims. Tampoc no té altra entrada que una tronera rodona, oberta dalt de la volta, i coberta d'una gruixada tapadora, que segons indicis, era també de ferro, amb les seves barres i cadenats. Per aquesta negra boca havia d'entrar, o més aviat caure, des de la cambra superior, en una masmorra tan horrorosa i infeliç destinat a respirar-ne el fètid ambient, si ja no és que el despenjaven penjat de les mateixes cadenes que començaven a oprimir els seus membres.

L'ànim s'horroritza de l'aspecte d'aquesta tomba de vius, i si d'una part reconeix que no hi ha crim a què no pugui arribar en el seu heroisme la perversitat d'alguns homes, de cap altra no pot deixar d'admirar que siguin molts més els que han aspirat a l'excel·lència en l'art horrible de turmentar els seus semblants.

Distreu una mica de reflexions tan tristes la idea d'altres objectes que va tenir en algun temps aquest castell, ja que es diu que es va destinar per a palau dels reis de Mallorca, i fins i tot s'afegeix que hi visqué i hi va morir no sé quina persona reial. Això darrer sembla una falsedat, desmentida per la història; però l'elegància interior de l'obra, i la distribució de les seves magnífiques habitacions, que no desdiuen d'aquella noble destinació, confirmen el primer. Pot provar-ho també la capella gran i bella, dedicada a sant Marc, el seu patró, i altres oficines de l'interior, i en fi, que entre tantes obres grans com es varen emprendre a Palma després de la conquesta, no se'n troba d'altra que sembli destinada a la casa dels seus reis.

¿Qui, doncs, es detindrà una mica a contemplar-la en aquelles antigues destinacions, que transportat en esperit a època tan remota, i recordant el caràcter i costums que la distingien, no es trobi sorprès per les idees i sentiments que la seva mateixa forma presenta a l'home pensador? Perquè afigureu-vos aquest castell assetjat

d'un exèrcit enemic, embarassat amb armes i màquines, i ple de cavallers, escuders i peons ocupats en la seva defensa. ¿Què no ensopegareu amb ells a tot arreu, pujant, baixant, corrent i fent ressonar entorn d'aquestes buides voltes l'estrepitosa cridadissa del combat? ¿I no us semblarà que en veis uns jugant des dels murs i torres les seves armes o màquines, o assestant els seus tirs a l'empara de les troneres i sageteres, i altres a la barrera exterior, presentant els seus pits a l'enemic, mentre els més distingits defensen el penó reial que sobre l'alt homenatge tremola al vent els blasons de Mallorca? Doncs i els assetjadors, ¿com no afigurar-se'ls arremolinats pel cim del turó, llançant des dels seus torns, algarrades i manganells un diluvi de dards i pedres sobre els assetjats, o ben apinyats al voltant dels murs i les barreres, lluitant i pugnans per vèncer-los? I amb tal conflicte, ¿qui no s'horroritza en contemplar l'acarnissament amb què uns i d'altres farien pujar fins al cel el seu rabiós esgarip, i amb què, plens de suor i fatiga i coberts de pols i sang, s'obstinaven encara en l'horrorós ministeri de rebre o donar la mort?

Però en un altre temps i situació, quines diferents escenes no devien presentar aquests salons, avui desmantellats, solitaris i silenciosos! Devien ser de veure els pròcers mallorquins, quan després d'haver lluitat en el camp de batalla o en lliça del torneig als ulls del seu príncep, venien a rebre de la seva boca i dels seus braços la recompensa del seu valor! I si la presència de les dames realçava el preu d'aquesta recompensa, quin nou entusiasme no els devia inspirar, i quant alhora no devia inflar el cor dels escuders i donzells, preparant-los per a aquestes nobles fatigues, ben premiades llavors amb sol un somriure de la bellesa! I què si els consideram quan enmig dels seus prínceps i les seves dames, coberts, no ja del morrió i la cuirassa, sinó de gales i plomes, s'abandonaven enterament a l'alegria i al descans, i passaven en festins i banquets, jocs i saraus les hores ràpides i ocioses! L'esperit no pot representar-se sense admiració aquelles assemblees, menys brillants potser, però més interessants i nobles que els nostres moderns balls i festes, puix que allà, enmig de la major alegria, regnaven l'ordre, la unió i l'honest decòrum; la discreta cortesia temperava sempre l'orgull del poder, i la ferocitat del valor era amansida per la galanteria tendra i circumspecta.

Tals idees, o si voleu, il·lusions, s'ofereixen sovint a la meua imaginació, i la feren amb tanta més vivor, com que es refereixen a objectes que no sols varen poder veure's, sinó que probablement es varen veure en aquest castell; perquè heu de saber que a finals del segle XIV hi varen habitar En Joan I i Na Violant de Aragó, aquells prínceps tan agrament censurats per la seva afició a la dansa, la cacera i la poesia, i per la brillant galanteria que varen introduir en la seva cort. Mallorca els va rebre amb extraordinària generositat, i no hi va haver demostració, festa o alegria que no fes per afalagar les seves aficions; però Bellver, on varen fixar la seva residència, va ser el principal teatre d'aquests passatemp. ¿Qui doncs, recordant aquella època, enmig d'aquests salons, la gallarda arquitectura dels quals harmonitza tan admirablement amb tals destinacions, no es detindrà a meditar sobre el que hi passava en un altre temps? Us sé dir que de vegades em representen tan al viu aquelles festes, que crec trobar-m'hi; i seguint la veu i els passos de seus concurrents, admir l'enorme diferència que el curs de pocs segles va posar entre les idees i costums d'aquell temps i del nostre. Ja em figur a una banda els ancians cavallers, tan venerables pel seu cabell blanc com per les cicatrius guanyades en la guerra, parlant de les batalles arrencades i perillous feits d'armes d'un bon temps passat, mentre que ara els vigorosos paladins tracten sols de justes i torneigs, encontres i bots de llança, menyspreant en el si mateix de la pau la fatiga i la mort. De vegades crec veure uns i altres mesclats amb els donzells i cavallers novells que en el matí de la seva vida adornaven ja les gràcies de la seva edat amb el respecte als majors; i llavors així admir la reverent atenció amb què aquests mossos sabien sentir i amb què

callar, com el zel amb què els vells desplegaven davant ells tot el que una llarga experiència els havia ensenyat als durs exercicis de la guerra i la cacera. Si es tractava de la primera, marxes, escapades, baralles, setges, assalts de places eren matèria de les seves converses; si de la segona, alans i conillers, óssos i senglars, agrons i girfalcs l'omplien. Dures encontrades a la guerra, estrets passos de munteria i falconeria era la seva delícia en la pau, sense que per això es desdenyassin de parlar-los alguna vegada d'armes i cavalls, llorigues i cimeres, ornaments i paraments militars per temporitzar amb la seva edat, i aficionar-los més i més a aquests exercicis. Tals eren les seves converses, tals els gusts d'una noblesa que formava la primera milícia i era el més robust suport de l'Estat, i jo no puc recordar-los sense admirar una època en la qual fins i tot les diversions i passatemps la instruïen i preparaven per omplir les altes finalitats de la seva institució.

I, ¿quin no devia ser en aquesta l'influx de l'amor en els costums públics, quan la bellesa el desdenyava si les marcial gràcies del valor no l'ennoblien? Afigureu-vos per una estona el cor de la joventut militar, reunit al de les greus matrones i modestes damisel·les, només accessibles al tracte en semblants concurrències.

No cregueu, no, que la seva conversa versava sobre brocats i cintes, plomalls i tocats, o ornaments donívols, sinó sobre els baronívols exercicis de la lliça i la cacera; i si alguna vegada es desviava cap a la part més agradable d'aquests, era per fixar amb les seves decisions el gust de les sobrevestes i plomatges, i l'agudesa de les divises i empreses amoroses dels cavallers. Jutges de la gallardia i del gust, mai no negaven la seva estimació al valor discret, i en les seves danses i banquets, en les seves caceres i esports privats, per a ell reservaven el grat i el dolç somriure, mentre les seves celles i desviacions feien recular el neci orgull i la flaca covardia, i els escarmentaven.

Així és com a la vista d'aquestes parets neixen una de l'altra mil agradables il·lusions, que seria molestós referir; però no vull callar-ne una, que en certa manera pertany a la història d'aquest castell, i que tampoc no us desplaçarà vós, per a qui sol escric. D'altra banda, ¿no seria molt àrida i enutjosa la seva descripció, si detingut jo en les formes de les seves pedres, rebutjàs les reflexions que despertem, privant-vos a vós, i privant-me a mi del plaer amb què es recorden memòries tan respectables?

És ben sabut que en l'època de què parlo, la judicatura de l'enginy estava reservada a les dames, com la del valor, i que la literatura de llavors es reduïa gairebé a la poesia provençal, especialment a la cort d'Aragó, en el motlle de la qual va ser buidada la de Mallorca. Aquesta poesia, que havia nascut a Catalunya, i d'allà havia passat al país del qual va prendre el nom, era tota eròtica, i tota consagrada al bell sexe, del qual els amors i gelosia, favors i menyspreus, constància i perfídies, donaven matèria a tots els seus poemes. I, ¿qui ignora que les lleis de l'enginy es tenien llavors als consistoris o corts d'amor, on les dames presidien i jutjaven, ni que a aquesta diversió varen ser sobre manera aficionats els sobirans que varen residir aquí el 1394? ¿És doncs creïble que en un país on aquesta poesia era conreada de tan antic, i en una temporada que es donà tota a festes i alegries, no s'hagués celebrat un consistori per posar a prova els enginys d'Aragó i Mallorca? Oh, i quina assemblea brillant i discreta no devien presentar sota d'aquestes voltes, el rei envoltat dels seus grans i barons, la reina presidint enmig de les dames aragoneses i palmesanes, i els nobles trobadors d'Aragó, Catalunya i Mallorca, recitant o cantant entre elles a competència els seus tençons i sirventesos, trobes i dites, per obtenir de la seva mà la viola d'or, premi del vencedor! I acabat i tot tan solemnement l'acte, ¿què no seria sentir-los cantar al so de l'arpa o del llaüt els seus lais i virolais, per a esport de les mateixes dames, o bé fer-los tocar i cantar pels seus joglars i ministrils, mentre les acompanyaven en les danses i sarabandes dels seus saraus, esperant sempre dels seus llavis la recompensa del seu

enginy? I pensant en això, ¿és possible no sentir alguna part de l'entusiasme que tals assemblees inspiraven?

Bé sé que en comparar-les amb les nostres, el gust melindrós i lleuger que hi regna les titllarà de grosseres i bàrbares; però, serà amb raó? És innegable que els progressos fets en les ciències i en el gust, i la seva aplicació a la milícia, les arts i el tracte civil, han millorat la tàctica, la literatura, la indústria, i fins i tot donat a la moderna galanteria un caràcter menys feréstec com més polít; però comparin-se els temps als costums i cerqui's a aquesta llum l'influx moral i polític d'unes i altres festes. El paral·lel no serà avantatjós per a nosaltres. Aquells usos, de què avui ens burlam, feien dels cavallers discrets poetes, dels poetes esforçats paladins, i de les dames jutges capaces de qualificar el valor i l'enginy d'uns i d'altres. ¿No es varen educar en aquests els Montcades i Torrelles, glòria d'Aragó; els Rocaforts i Montaners, terror de l'Orient, i els Vidals i Mataplans, delícia d'Europa? No es varen educar les Beatrís i Fanetes, muses d'Aragó i Provença, que al mateix temps que animaven les danses i endolcien les lires dels seus pròcers, formaven el cor i l'esperit de les seves damiselles? I, ¿a quina altra escola es varen deure els encants de la bella Laura, la Safo de la seva edat, i aquell amor pur i celestial, que va treure de la lira de Petrarca els sublims sospirs que encara respiren, en les ànimes sensibles?

I, ¿podrem atribuir alguna cosa de semblant a les nostres tertúlies, a les nostres festes de societat, i (si queda alguna cosa a què s'adigui aquest nom) a la nostra moderna galanteria? ¿Citarem algun desafiament despítat i tenebrós, alguna ploranera elegia, alguna molla i desmanyotada cançó? Responguin per mi els intrèpids militars i els insignes poetes, que per a la nostra joia no es varen acabar, i diguin si han d'agrair alguna part del seu valor o del seu estre al tracte públic o privat de les nostres dames.

Però el temps, que va dissipar aquells objectes, va consumint ara amb dent rosegadora fins i tot les dures pedres d'aquest edifici, la decadència del qual ofereix a l'observador altres reflexions de naturalesa molt diferent. Una d'aquestes, poc atesa, per més que altres edificis la presentin, és que mirat per la part del nord, no sols apareix en la seva primera integritat, sinó que els seus murs, endurits pels vents freds i secs que bufen des del nord-est al nord-oest, es veuen entapissats d'una crosta de molsa tenacíssima, les escames blanquinoses de la qual, saures, grises i negres, anuncien com les hores en els vells roures, la seva venerable, però fresca i robusta vellesa. Al contrari, a la part oposada els vents i pluges australs, que sovint la fuetegen, atacant el gluten i desunint el gra de la pedra, obren pas als ardents raigs del sol, que mentre corre d'orient a ponent, penetren fins a les entranyes dels seus carreus, i els corroeixen i desfan, i hi graven la marca de la seva flaca decrepitud. Però potser la naturalesa, confiant a l'observador el secret de les seves operacions, no l'avisava també que s'instrueixi i oposi als seus estralls? I, ¿per què no s'aprofita d'aquesta lliçó l'arquitectura? ¿No podria, ajudada de la mineralogia, trobar matèries o preparacions que resistissin l'influx dels fluids devastadors que vénen d'aquella plaga? I si aconseguís vèncer-la, la durada de les seves belleses no aniria a la par amb el desig dels artistes i dels poderosos, que treballen per a l'eternitat?

Amb tot, la verdadera flaqueza d'aquesta obra no s'amaga a l'observació del seu interior. Ell diu que els murs van poc a poc perdent el seu aplom, ja que se'ls veu aquí i allà despresos, i fins i tot separats del llavi de les voltes, sens dubte, al meu parer, per efecte de l'empenta de les grans garites, que volades al capdamunt del mur, lluiten contínuament contra el seu nivell, a pesar del robust, però mal entès suport que els va ser donat. I si a això s'afegeix el lent estrall que va fent a les voltes l'aigua trascolada des de la plataforma, que ja degota en abundància damunt les habitacions i galeries, i la

filtrada de l'aljub, que n'ataca els fonaments, és fàcil d'inferir que el fat de ruïna i mortalitat ve amb pas accelerat sobre aquesta fortalesa.

Per altres mitjans menys perceptibles arriba també la natura al mateix fi. El gran nombre d'ocells, falciots, pinsans, sòl·leres i altres ocellots, que abans pujaven del bosc a voletejar o passejar-se a les torres i baranes, soscaven contínuament les seves esquerdes, per obrir-hi els seus nius i fer les seves cries. Avui, a dir ver, van a menys per la causa que diré després; però probablement no l'abandonaran les aus de rapinya i mal averany, que també nien i viuen als profunds forats de bastida i amples obertures de les torres, que cada dia s'endinsen i augmenten; entre aquestes es distingeixen el mussol i l'òliba, els tristos ecos de la qual fan en aquesta solitud més temible el silenci de la nit. Cria també aquí una espècie de petit astor, anomenat al país xoriguer, de condició tan estranya, que així persegueix les aus innocents i pacífiques, com les malignes i guerreres de la seva raça, i tan valent, que arriba a vèncer en la lluita als esparvers més poderosos. Però l'interior del castell és encara més fecund, especialment en aquells insectes i bestioles a la multiplicació dels quals ajuda la vellesa de les obres, a la una amb la seva deixadesa i abandonament. Mentre que els ratolins i les rates de mida enorme i les mosteles i fagines, les seves perseguidores, que crien als fossats i conductes, el minen contínuament pels fonaments, una espècie de sargantana molt nombrosa, que s'abriga als seus murs, s'hi enfila a totes hores, desfà el morter que fixa els carreus, i s'introdueix per les habitacions; és més curta, més ampla i menys eixerida que les que coneixem per allà; però no menys innocent, encara que distingida en aquesta illa amb l'horrible nom de dragó. No sé si puc aplicar aquest dictat a l'escorpí; però sí que no és rar trobar-lo a l'interior dels quartos més polits, sense que jo sàpiga que fins ara hagi ofès cap dels seus habitants.

Però si conta que en aquesta fortalesa, fora d'algunes peces, arranjades pels que avui les ocupen, res no es repara, es cuida, s'agrana ni es neteja, no estranyarà que hi sigui molt més gran l'abundància d'aquells insectes que acompanyen la immundícia i la castiguen, sobretot a les quadres de la pobra tropa. Per gran que sigui la vostra afició a la història natural, bé em dissimulareu que passi en silenci la llarga nomenclatura d'aquesta part fastigosa del regne animal bellvèric; però alhora us agradareu de tenir notícia de dos insectes que hi ha aquí, i que no he vist enlloc més: l'un és una espècie d'escarabat, força bonic; té la forma i mida d'un grill, encara que una miqueta més llarg, i és molt notable pel brillant color de les seves ales, envernissades d'or i carmí. Es cria, pel que crec, al fossat; però es veu alguna vegada a les habitacions altes, i encara que he procurat conservar-ne dos, no ho vaig poder aconseguir ja que n'ignorava el mètode. L'altre és una mosca, o més bé papallona fosfòrica, que es veu a les nits d'estiu; deu tenir com mitja polzada de llarg, devers dues línies d'ample, al cap una escata o closqueta blanca, que la cobreix tota manera de toca; per davall aquesta surten dues ales tan llargues, que plegades una damunt l'altra, cobreixen gairebé la resta del seu cos, i són espesses i de color bru; de manera que quan està en repòs, i mirada per les ales, presenta la forma d'una monja. Sota d'aquestes té unes altres dues aletes blanquinoses, molt primes i transparents, que sols desplega una estona abans d'eivar-se; el seu vol és curt, circular, sempre de baix a dalt, i tornant gairebé al punt d'on va partir. El cos té la figura d'un cuc, i de la part inferior i extrema llança una llum groguenca, però tan viva, que es percep encara que no sigui en plena foscor, i que ja que apareix i desapareix per intervals, i especialment si la toquen, és de creure que l'usa al seu albir. Aquesta mosca estima molt la llum, com les altres papallones nocturnes, però amb força més seny, puix que la galanteja sense morir-se per ella. Amb això, si voleu batejar-la, amb tan bona raó li podreu donar el nom de mongeta com el de coqueta.

El regne vegetal que produeix el castell, si no més fecund, és més divers i notable, i ajuda tant a accelerar-ne la decadència, com a fer-ne més agradable i pintoresca la vista. Sense comptar les diverses espècies de líquen o molsa que cobreixen les seves parets, ni les herbes i plantes que neixen lliurement a la seva esplanada i fosses, les torres, els murs, la plataforma i fins i tot les voltes interiors en produeixen moltes altres. La bella i pomposa taperera amb les grans flors blanques i els estams violats, d'entre els quals s'aixeca ert el verd peu del seu fruit; la morella roquera, el fonoll marí, i els violers groc, blanc i carmesí, són els més comuns, apunten a tot arreu per les clivelles dels carreus del mur i l'entapissen; però a més es veu gran nombre d'altres plantes, ja coronant els ampits, ja brollant a la plataforma. Just en el pla d'aquesta he distingit jo el plantatge, la *Stella maris*, la llengua de bou, la rogeta, una espècie d'albó, l'eufòrbia, la pimpinella, el gerani, la berbena, el traspic, l'erísim, els sarronets de pastor, la saxífraga i fins i tot la verinosa capseta, sense altres, que no compt perquè són molt comuns o perquè n'ignor els noms.

¿I què pensareu si us dic que fora de les parietàries i els lletsons, que neixen per les parets interiors de la galeria alta, la seva volta mateixa presenta el raríssim fenomen de dues figueres inverses, una de petita i una de grossa, que amagant la seva arrel entre les claus, creixen perpendicularment, cap a baix? La major estén les branques fins a tres i més vares de llarg, formant una gran copa, i les d'ambdues es cobreixen al seu temps de fulles molt grosses i ufanoses, encara que sense donar fruit. ¿No diríeu que el suprem Autor de la naturalesa es va complaure a alterar aquí l'influx de les seves lleis ordinàries, per oferir en producció tan estranya matèria de curiosa i entretinguda contemplació als infeliços que pels seus alts decrets haguessin de viure algun dia en aquesta trista solitud? El temor que semblants plantes danyessin la volta ha fet tallar més d'una vegada aquestes figueres; però elles reneixen després, i de nou brollen amb major força; i tant és el poder vegetal de la seva arrel, que visqui sempre i fermament agafada al cor dels carreus, sembla que s'obstina a accelerar la seva ruïna per a la seva llibertat i sobreviure a aquella.

Considerat aquest castell en la seva primera època, i quan no era coneguda encara la moderna art de la guerra, només podia ser combatut amb ariets i catapultes, la seva força era de les més respectables d'aquell temps, així per la seva aspra i eminent situació, com per la solidesa dels seus murs i defenses, altura i robustesa de les seves torres, i amplada i profunditat de les seves caves. Avui tot just podria resistir mitja hora a una bateria de vint-i-quatre, actuant des dels turons que la dominen a l'oest nord-oest. Contra aquest inconvenient es varen executar les obres modernes, de què ja us vaig donar raó. Si les mereixia o no, d'altres ho jutjaran; a mi em basta reflexionar, respecte del meu objecte, que ja que existeix encara aquest preciós monument, serà llàstima que una mà destra no estengui per mitjà del dibuix i el gravat la seva notícia, preservant-lo de la ruïna que amenaça, no sols les seves pedres sinó també la seva memòria. Jo ho he procurat, fent formar un esbós de la seva planta i alçada, que encara que imperfecte, servirà per donar a vós i conservar alguna idea de les seves belleses ja enlletgides.

Voldria també, per completar la part històrica d'aquesta descripció, donar-vos notícia de l'any en què va començar a construir-se el castell i de l'arquitecte que el va construir; però les diligències més exquisides no han bastat per descobrir-los. El populatxo el creu obra de moros, com totes les que s'allunyen una mica del seu limitat coneixement. Els historiadors de Mallorca l'atribueixen al seu rei senyor Jaume II, i diuen que el va destinar també per a habitació dels seus successors; però sense altre suport que el de la tradició. Sobre això jo vaig recollint algunes notícies i reunint diverses conjectures, que no us seran desagradables. Mes com que no és fàcil exposar-les sense entrar en discussions potser prolixes, les reserv per a les notes, que la

necessitat d'il·lustrar altres punts fa necessàries. Entretant podeu explicar de segur que l'any de 1309 estava conclòs aquest castell, i que almenys té ja cinc segles d'edat.

Però què són cinc segles en comparació dels que recorda a l'esperit aquest venerable monument? Construït tot, llevat de l'exterior de la galeria alta, del material anomenat aquí marès, els seus carreus es veuen farcits de maquets de torrent de diferents mides i colors, ja confusament agrupades, ja sembrades i soltes per la seva massa arenosa. Ara bé, aquestes pedretes varen ser despreses en algun temps de les altes muntanyes de l'illa, o bé d'algun continent més distant, car la seva pasta i colors són força variats; varen ser després robades i arrossegades per l'aigua, privades dels seus angles i aspors i dipositades en aquest turó quan era encara arenal o platja d'arena solta. Aquesta arena a la fi, endurida i petrificada per l'acció d'algun gluten o fluid, es va haver de convertir en marès, embolicant-la al seu si; conjectura que és bastant probable, ja que els carreus de matriu de la pedrera en la qual varen ser tallats, embolcallen també algunes petxines i mariscs, indicis d'haver estat coberts de la mar. Afegiu-hi que aquestes petxines es troben en jaços no gaire espessos, però molt estesos al mateix cim del turó, que se'n veuen algunes pels seus pendents, i que es descobreixen incrustades a la roca i a les altures i llocs adjacents fins un quart de llegua de distància. Afegiu-hi també que són de les que es diuen bivalves i longitudinals, tan grans, que tenen des d'un terç fins a mitja vara de llarg, i finalment, que, segons m'han informat, no se'n troba avui cap de viva ni de morta a la veïna platja. I vet aquí com l'esperit, a la vista de semblant fenomen, no pot menys de transportar-se fins als temps del diluvi almenys; això és, a més de quaranta segles abans que s'aixecàs aquest avui ancià i decrepit castell. Així és com la naturalesa, obedient a les lleis que li va dictar el seu diví Executor, tornant i regirant, canviant i desfigurant la faç del nostre petit planeta, el renova i conserva; mentre que les menyspreables generacions dels homes, arrossegades en l'impetuós corrent del temps, es van succeint atropelladament, i desapareixen i cauen amb tots els seus monuments en l'abisme insondable de l'eternitat!

Però ja és temps de sortir d'aquest castell per recórrer els seus contorns i donarvos una idea més justa de la seva situació, la qual és per tot arreu aspra, fragosa i de difícil accés, llevat de cap a l'oest, on presenta una poc de terreny una mica pla i tractable. La seva altura és tal, que amb prou feines hi ha punt ni racó en tota l'escena que domina, per baix i distant que sigui, que no el descobreixi, i com la seva forma és tan antiga i estranya, no es pot mirar de cap part sense que ferí fortament la imaginació i hi despertí les idees més capritxoses. Alguna vegada, en tornar dels meus passeigs solitaris, mirant-lo, a la dubtosa llum del crepuscle, tallar l'altíssim horitzó, se m'afigura veure un castell encantat, sortit de sobte de les entranyes de la terra, tal com aquells que la vehement imaginació d'Ariosto feia sortir d'un buf del pit de les muntanyes per a presó d'algun malfadat cavaller. Ple d'aquesta il·lusió, gairebé esper sentir el so del corn tocat des de dalt dels seus albacars, o sortir algun gegant per guardar el pont, i aparèixer algun altre cavaller, que ajudat del seu nigromant, vingui a desencisar aquell desventurat. El més singular és que aquesta il·lusió té aquí la seva mica de versemblança, ja que sense comptar altres aplicacions, el castell ha sortit tot de les entranyes del turó que ocupa.

A poca distància dels seus murs, i a la part d'oest, es veu la tenebrosa caverna d'on es varen treure tots els seus carreus, i la negra boca del qual, que respira al migdia, esgarrifa qualsevol que se li apropa. Jo n'he reconegut una gran part; està minat en diferents galeries, més o menys espaioses, i de molta, però no coneguda extensió, per més que el populatxo cregui que comunica d'una part amb la mar i d'altra amb la ciutat. Per aquestes galeries es pot donar la descripció del més interior del turó fins a certa profunditat. Es compon en la major part de grans i espesses tongades de marès,

situades horitzontalment a diferents altures, alternades i que tallen altres capes de macs de torrent, soltes en arena o marga, ja roja, ja blanquinosa, amb mescla de greda, arena o terra calcària, però unes i altres de menys espessor. Sobre totes aquestes, i sobre la boca mateixa de la gruta, es veu la tongada de grans petxines, de que ja us vaig parlar, i sobre aquesta capa superior del turó, que és una pedra composta de diverses matèries, en les quals predomina l'arena, amb no poca aparença de lava, i no sense indicis d'haver estat en fusió. En algunes parts aquesta pedra apareix en forma escoriosa: en d'altres no solament foradada per insectes marins, sinó també plena de concrecions, amb què es descobreixen alguns petrificats o impresos univalves, i que crec que són dels que es diuen barrines. Els talls dels pendents del bosc descobreixen tongades de les matèries dites primer, i en el profund de les seves canals apareixen a trams capes de pedres anguloses de diferents matèries i mides, que semblen vingudes esboldregades de dalt.

El que anomenen aquí marès és una pedra arenosa de gra gruixat, i no sense mescla de matèries i cossos estranys. És blana al seu llit, i tan blana, que tot just treta se serra com si fos un tronc, i s'obra amb instruments fàcils. Se'n construeixen gairebé totes les obres del país pla de l'illa, i s'hi va construir el castell; i les galeries de la pedrera d'on va sortir, algunes de les quals corren per sota dels seus fonaments, indiquen alhora la direcció de les seves tongades i el lloc que varen ocupar els carreus. Altres indicis confirmen que tot el nucli del turó és de les matèries ja dites, puix que les capes de petxines, pudingues, margues, etc., apareixen a la mateixa altura en els pendents dels turons veïns, i fins i tot les roques de marès que es descobreixen a les vores de la mar indiquen que aquesta matèria continua aquí fins al nivell d'aquella. Jo no sabré combinar aquestes diverses observacions amb cap dels sistemes geològics que han pretès establir Buffon, Lamerlherie, Lamarche i Petriu; per això m'he acontentat amb indicar els fets, deixant a altres delirar, si volen, sobre les seves conseqüències.

La superfície del bosc ofereix observacions menys arriscades. És d'una terra mixta, la petita capa de la qual es compon de grans arenosos amb mescla de marga i greda i de molècules vegetals, resultant aquells del detriment de la roca superior, i aquestes de la recomposició periòdica de tantes plantes com ha produït. Mes la terra primitiva, que apareix a trams a les clivelles de la mateixa roca, és de color roig pujat, i tal com si en algun temps hagués sofert l'acció del foc, tota la seva aparença és de terra de muntanya o òxid vermell de ferro, però jo no sé si efectivament ho fou.

L'extensió del terme del castell, regulada pel rodó que ocupa, deu ser com de tres quarts de llegua de circumferència. Pel migdia tocava en un altre temps a la mar; avui, ocupada la seva vora pel nou llatzeret i altres edificis més moderns, afronta al camí que passa davant aquests, i com aquest corre est-oest des de la ciutat a Portopí, castell de Sant Carles, Cala Major i vila d'Andratx, i serveix a més de passeig, es veu contínuament transitat. Les síquies que recullen les aigües de l'altura coronada pel castell limiten el seu terme pel que resta del sud i per tot el nord, i les tanques d'algunes heretats particulars per l'est i l'oest.

Per tota aquesta gran superfície l'espina de marès apunta aquí i allà a l'estreta capa, o més bé crosta de terra que la cobreix, i tanmateix, està en producció incessant de vegetals. No ha molt temps que l'adornava un bosc espessíssim de pinotells que en la major part ha desaparegut de la meua vista per les causes que apuntaré després. S'hi veuen encara no pocs garrovers, i les seves frondoses branques, d'un verd fresc i brillant, campegen entre les capes groguenques dels pocs pinotells que han quedat, els troncs dels quals, deformes i torçats per la desigualtat i escàs fons del terra en que neixen, per l'ímpetu dels vents que els fuetegen de continu, per la distracció amb què els deixa créixer i la malaptesa amb la qual se'ls poda, i al capdavant, pels freqüents insults

d'homes i bèsties, apareixen pobres i nus, i més que a la bellesa, contribueixen ja a la lletjor i tristesa del bosc.

Però les grans causes de la seva despoblació són de molt altra naturalesa. Sens dubte, comptant-se les despulles de la seva poda entre els drets del governador del castell, mentre la moderació d'algun va respectar els arbres com a propietat pública, fiada a la seva cura, la cobdícia d'un altre només va tractar de desposseir-los fins a reduir la copa dels pinotells a un petit floc al cim. S'agreguen a això els insults dels estranys, que en un país escàs de llenya, en un bosc situat entre una comarca pobra i una ciutat populosa, no podien ser ni petits ni rars. Amb tot, la seva antiga espessor era tal, que donava, com sol dir-se, per a tot i per a tots; això és, per a l'ús legítim i per a l'abús. Per acabar amb aquella va ser menester que aquest arribàs al seu terme, i així va succeir.

Déu ha volgut reservar-me per ser testimoni d'aquesta desolació. Ja en la penúltima guerra amb Anglaterra i Rússia la necessitat de renovar les estacades de la plaça i els seus castells havia obligat a fer-ne aquí una tallada considerable; i com que a l'ombra d'aquests objectes de bé públic sol amagar-se algun interès privat, i aquest és tan ansiós d'augmentar les seves usurpacions com destre a cohonstar-les, la tallada, segons diuen, va passar molt més enllà de l'exigència. Però ja fos per la gran espessor de l'arbratge, ja per l'incert i precaució de la tria, l'excés es va fer menys visible. Mes després aquí, perduda ja la por a les conseqüències, l'abús va continuar sense mirament ni mesura. Aviat farà quatre anys que sent cada dia i gairebé a totes hores els cops de destrall desoladora ressonar per les altures, pendents i fondalades del bosc. Noves i grans estacades afegides recentment a les obres de la plaça, exigint noves i grans tallades, varen donar pretext a molts i més escandalosos excessos. Les tallades varen continuar fins i tot després de satisfet el seu objecte principal; a poc a poc anaren a terra els pinotells, que per petits s'havien reservat, i el bosc, aclarit per tot arreu, es va obrir per fi a els raigs del sol, que no havien poder penetrar-lo en tants de segles.

Per fortuna el seu terra no produïa només pinotells; a més dels garrovers neixen espontàniament pels costers del turó, i, singularment en tota la part que mira a l'oest un increïble nombre d'ullastres, que creixen amb gran força, però dels quals fins ara no se n'ha defensat, netejat, trasplantat ni empeltat un de sol, perquè donassin, com poguessin, moltes i excel·lents olives. I fins i tot són pocs els garrovers que varen rebre aquí aquest benefici, tot i ser tants els que neixen pertot arreu i el seu fruit tan preciós.

Però si es tracta d'altres plantes i herbes, pel que deix dit de les que lleva el castell, ja deveu inferir quanta és la fecunditat del seu terme. Domina entre totes el llentiscle, que en grans i frondoses mates, únic nom pel qual és aquí conegut, brolla a la par dels arbres indígenes, i dóna molta i excel·lent llenya per a llars i xemeneies, així com en donen per al consum dels forns les tres estepes, una espècie de ginesta fina, anomenada bosc, i altres mates, a totes les quals distingeixen amb el nom genèric de garriga. Abunda aquí sobre manera l'albó, que coronat al febrer d'una bonica pinya de blanques flors, cobreix tot el bosc i l'adorna, fins que a la tardor els seus alts i drets plançons es tallen per fer lluquets, els únics que s'usen al país. Abunden també diverses plantes oloroses, com a farigola i romaní, cap als costers del turó, i tomaní pertot arreu. Aquest es coneix pel nom de garlanda, i la seva violada i fragant flor pel de flor de Sant Marc, sens dubte perquè a la festa d'aquest sant, titular del castell, és agafada amb ànsia pels que hi vénen des de la ciutat. El nombre i varietat d'altres plantes sembla increïble, si s'atén a la pobresa d'un terra tan rocallós. Creix amb força als costers del turó i en els alts i vores dels caminois la sanguinària amb els seus bonics floquets de vellut blanc. Hi ha tres o quatre varietats de la centàurea, altres tantes del gerani, i entre elles el *moscatum*; hi són comuns els anagalls, els dos crespínells, major i menor, les dues xicoires, aquí cama-roges, dolça i amarga, l'espàrrec espinós i la digital purpúria, la

buglossa amb la seva flor celeste, i la besneula, que la té rosada. Creix també per les tanques la dauradella, en els buits de les penyes la polígala rara i saludable, i a la canal del migdia la més rara encara estepa joana, que Linneu anomena hipèric baleàric, amb les seves flors saures i les seves fulletes perforades. Finalment, tal és la multitud i tantes les varietats d'aquestes i altres plantes, que si algun savi botànic volgués descriure-les, podria formar una flora bellvèrica força rica i digna de l'atenció dels amants d'aquesta ciència encantadora.

Ara bé, encara que considereu tals produccions sense un altre espectre que l'ornament que afegeixen al rotlo del castell enmig de la seva estranyesa i rusticitat, ¿deixareu de formar una molt favorable idea de la seva bellesa, tant i més si reflexionau que la benignitat del clima fa que moltes de les plantes anomenades siguin perpètuas, i que altres, com al tomaní, farigola, eufòrbia, etc., encara que una mica pansides al final de l'estiu, conservin tota la seva fulla i a les primeres aigües de tardor reverdegin i cobrin la seva antiga frescor, mentre que les poques que moren del tot, tot just senten la primera humitat de la rosada ja brollen de nou, sense deixar mai aquest sòl en aquella llarga pausa de vegetació que fa en d'altres l'hivern tan hòrrid?

Ni necessita esperar la primavera per veure's ple de flors. Des dels principis d'octubre surt a cobrir-lo l'anomenada flor d'hivern, molt semblant la del safrà, que sense tija, branca ni fulla, desplega a flor de terra sobre un tendre peduncle els seus sis pètals de bonic color de lila. L'acompanyen gran nombre de petits lliris blancs, molt semblants al gessamí i de la seva mida, i també les flors de la sabonera, d'un morat tirant a blau, que són tan primerenques com de curta vida. Segueixen les del tomaní de violat clar, per durar gairebé tot l'any, les de traspic, formades de petitíssims flòsculs blancs, i les grogues i celestes de les xicoires. Ve després el gallard gladiol, aquí clavell de moro, de molt ardent color carmesí, i després un bellíssim *Orchis*, que jo anomenaria especular, perquè l'abelleta que neix sobre la seva flor té l'esquena d'un graciós color d'acer tan brillant, que reflecteix la llum amb el seu marc de finíssim borrisol de vellut molsa; fins que a la fi, desplegant-se tota la gala de la primavera, es veu la verda catifa que cobreix el turó, matisada amb tanta i tan rica varietat de colors i formes, que no es pot trepitjar sense el deliciós sentiment que la naturalesa bella i exuberant excita, ni contemplar-la sense aixecar l'esperit cap a la inesgotable bondat del seu diví Autor.

Del que s'ha dit inferireu fàcilment que aquest terme no deu ser menys ric en pastures, i en efecte, entre tanta multitud de belles plantes, creix amb el major vigor la nombrosa plebs de les gramínies, trifolis i altres herbes de prat, que mai no falten a les canals, i només s'agostegen, en els alts en la força de l'estiu. Aquesta abundància es deu a la de les rosades que proporciona la proximitat de la mar, la qual a més fa aquestes herbes molt saboroses i preades pels pastors veïns. Però si un o dos ramats d'ovelles, abonant el sòl, les augmenta tant com en gaudeix, tres o quatre de voraces cabres assolen amb la seva dent verinosa fins i tot les plantes que les protegeixen. Els tendres pinotells, ullastres, garrovers i llentiscles són devorats en néixer per aquest animal destructor, tan enemic de l'arbratge com del cultiu; i venint alguna vegada darrere ell els porcs amb el seu morro minador, tot ho talen i esgoten, fins i tot l'esperança de la seva reproducció. Així és com mentre el zel dorm, la cobdícia vigila, i es cuita a consumir la total ruïna d'un bosc, que ben cuidat i defensat, podria recobrar encara la seva antiga riquesa i bellesa.

Des de la primavera era en altre temps freqüentat els dies festius, quan el poble palmèsà venia a gaudir-hi de les dolçors de l'estació i a solàçar-se i berenar entre els seus arbres. Extremadament aficionat a aquesta innocent diversió, a que dóna el nom de pancaritat, se'l veia omplir i embellir el turó, escampat aquí i allà en diferents grups, en què famílies nombroses, amb els seus amics i pròxims, bevent, corrent, rient i cridant,

passaven alegrement la tarda i de vegades tot el dia. I com que la joventut fa sempre el primer paper en aquests innocents alleujaments, allà és on se la veia bullir i vessar-se per tota l'espessor, omplint-la de moviment i alegre gatzara, per abandonar-la després a la seva solitud ordinària i taciturna. Quantes vegades he gaudit jo de d'espectacle tan agradable, mirant-lo complagut des de la meua alta atalaia! Però aquests plaers innocents i fàcils, tan ardentment volguts com senzillament gaudits per tot un poble alegre i laboriós, li varen ser a la fi robats, i varen desaparèixer amb els arbres a l'ombra dels quals els cercava.

Jo no sé si alguna particular providència va voler agreujar el meu infortuni, contemplant amb els meus ulls l'horror d'aquesta solitud; sí que sé que així com queien els arbres i fugien les ombres del bosc, l'anaven abandonant a poc a poc els seus habitants innocents i antics. No fa molt de temps que s'hi criava tota espècie de caça menor, que com que era comptada entre els drets del Govern, i per això mateix poc perseguida, creixia en llibertat i a més s'augmentava amb la que, assetjada a les muntanyes veïnes, cercava aquí un asil. Abundaven sobretot els conills, la colònia dels quals, domiciliada aquí pel senyor Jaume II, s'havia augmentat a la par de la seva natural fecunditat. Jo solia veure'ls sovint en caure la tarda sortir dels seus caus pregons, saltar entre les mates, i pasturar segurs en la fresca herba a la dubtosa llum del crepuscle. S'hi criaven també moltes llebres, i alguna, en travessar jo per l'espessor, va passar com una fletxa davant els meus peus, fugint poruga de la seva mateixa ombra. El ronc escataineig de la perdiu se sentia aquí a totes hores, i quantes vegades el seu vol violent i sobtat no em va anunciar que amagava els seus pollets a l'empara dels llentiscles! Des que clarejava, una multitud de calàndries, cadernereres, verderols i altres ocellots sortia a omplir el bosc de moviment i harmonia, bullint pertot arreu, picotejant en insectes i flors, cantant, saltant de branca en branca, volant a les distants aigües i tornant a cercar el seu abric sota les copes dels arbres, i potser amagar-hi el fruit de la seva tendresa; i mentre la bandada de corriols camallargs, envoltant veloçment la falda i els pendants del turó, els espantava amb els seus trèmuls xiulets, el tímid rossinyol, que esperava l'escassa llum per cantar els seus amors, trencava amb dolços xerroteigs el silenci i les ombres de la nit, i enviava des de la fondalada l'eco dels seus tendres sospirs a ressonar entorn d'aquestes torrasses solitàries. Compreneu sense que jo us ho digui, quant consolarien aquest desert tan agradables i innocents objectes, però tots ja el varen desemparant a poc a poc, tots desapareixen, i sentint amb mi la seva desolació, tots emigren als boscos veïns, i abandonen una pàtria infeliç, que ja no els pot donar abric ni aliment, mentre que jo, desterrat també de la meua, qued aquí sol per sentir la seva absència i destí, i veig desplomar-se sobre el meu tot l'horror i la tristesa d'aquesta solitud.

No ve de nou doncs que l'abandonin els homes! No trobaré a faltar jo per cert aquells que durs i insensibles, alguna vegada pujaven a aquest turó per torbar la pau i la joia d'aquests éssers ben innocents, i que trobant un bàrbar plaer en la mort i la destrucció, ja els sobresaltaven amb el sobtat lladruc dels seus cans, ja els feien caure sense vida al tret de les seves armes insidioses, o ja més cruels, empresonant-los a les seves xarxes, els privaven de la companyia i llibertat, que els eren més cares què la vida. Però com trobaré a faltar l'espectacle d'un poble laboriós i pacífic, que de tant en tant pujava a reposar aquí de les seves fatigues, i a gaudir a l'ombra dels arbres i entre objectes tan senzills d'un plaer pur i sense remordiment?

Ah! Amb quanta pena no observ ja des d'aquesta talaia, que si alguna vegada el costum porta alguna família a aquests llocs abans estimats, se la veu tornar trista i atònita, trobant ermes i nues les escenes que abans embellia la naturalesa amb les seves gales i encantava l'amor amb les seves il·lusions! La seva maledicció cau llavors sobre

els seus bàrbars devastadors, i acudint a l'estèril revenja dels febles, els condemna a la mala cara dels seus contemporanis i a l'execració de la posteritat. A les seves queixes respon la meua ànima afligida, i mai no sent ressonar la destralt sobre aquests arbres, que no exclami, amb el tendre cantor dels jardins:

*.....Un ingrat possesseur
Sans besoin, sans remords les livre à la coignée.
Ils meurent: de ces lieux s'exilent pour toujours
La douce rêverie et ses tendres amours!*

Al nord i a tir de fusell del castell hi ha el magatzem de pólvora de la plaça; és un edifici de cent cinquanta peus de llarg per devers cinquanta d'ample, ben tancat i defensat amb un bon parallamps, amb el seu cos de guàrdia per a un oficial i dotze o quinze homes, tot ben construït, però a parer meu mal situat, el magatzem, per la proximitat del castell, que sens dubte morirà en una explosió casual, i el cos de guàrdia per la del magatzem, que amb prou feines dista deu vares, tenint a més la porta, finestra i dues xemeneies cap a aquell. I vet aquí els únics edificis del recinte, si no es compta per tal la casa erma de na Joana, que és al costat del seu límit meridional.

Es dóna aquest nom a una cova excavada a la penya, però tancada de paret, amb la seva porta i finestra i pou a exterior, la seva habitació alta i baixa, el seu forn, la seva cuina i altres peces dedins; tot ruïnós, abandonat i fins i tot detestat. La tradició vulgar diu que hi va viure no fa molt temps na Joana, gran fetillera, que en vida solia convertir-se en moix i prendre altres formes a plaer, i que ara la seva ombra es complau de visitar-la de tant en tant. Això es diu; dues figueres, que jo he vist plantades o casualment nascudes a prop de la seva porta, poden haver confirmat aquesta vulgaritat, puix que el seu fruit, encara que de bona aparença, s'esvaneix i podreix sense arribar a assaonar, sens dubte pel fet de trobar-se aquestes plantes en una obaga i estar del tot descurades. No obstant això, els simples pastors i cabrers del bosc expliquen i creuen que un cert canonge malsofrit va morir després d'haver-ne menjat; i vet aquí la ridícula història forjada sobre l'abandonament d'aquesta caseta, que probablement no va tenir altra causa que l'esterilitat i fragositat del terreny immediat, destinat abans al cultiu, del qual encara hi ha indicis. Fos com fos, la força de la superstició la fa mirar amb horror, i n'allunya pastors i bestiar, per més que ofereixi alguna pastura i un abric segur contra la inclemència. Notable prova del seu poder, quan no el vencen l'interès ni la necessitat!

Serveixen també a l'ornament del lloc de Bellver diferents alqueries i cases de camp situades en els seus confins, les quals, ben plantades i conreades, completen l'escena, i fan agradable contrast amb l'agresta deixadesa del turó. A la part de l'est es troba la possessió de Son Armadans, les tanques de la qual formen per l'oest la confronta oriental de Bellver, mentre que pel nord i sud limiten amb dos camins que baixen a la ciutat. A la del nord es veuen els de Son Dureta i sa Teulera, els vastos termes de la qual talla per l'esquena el torrent, que corrent oest-est per una frondosíssima canal, du les aigües recollides d'altures diverses i distants al pont de *Sant Magí*, on desemboca a la mar. A l'oest el terme de sa Teulera toca i es mescla amb les belles valls de Son Berga, que recollint una altra gran còpia d'aigües de les altes muntanyes, que s'aboquen a l'aspre camí de Bendinat, les introdueixen a les canals de Bellver, formant el seu límit per sud-oest nord sud, i sortint després a tallar el de Portopí i caure a la mar entre les petites possessions litorals de Corb Marí i el Terreno. Als pendents i altura de l'altre costat d'aquesta canal es veuen les gracioses possessions del Retiro, Son Vic, Son Gual i sa Cova, els termes dels quals són més ben coneguts pel general i més digne nom de la Bonanova. Detenir-me a descriure tants d'objectes, o estendre'm en altres que es descobreixen a les seves proximitats, seria sortir massa del

meu propòsit. Em basta dir que es veuen tan graciosament distribuïts entorn de Bellver, tan feliçment situat cadascun, i formant tots un conjunt tan divers i tan ben poblat, plantat i conreat, que, per més que s'observi, mai la vista no esgota les seves gràcies ni es cansa de veure-les.

Però sobretot (i amb això conclouré), cap veïnat no honra més, cap no recomana ni alegra tant els termes de Bellver, com el santuari de la Bonanova, que dóna el seu nom al confí de què he parlat últimament. Situat a l'oest de Palma, i a mig tret de canó del castell i de la mar, i dedicat a la Verge Maria, és, per dir-ho així, el Begoña o el Contrueces dels navegants mallorquins. Tot just aquests han emprès o acabat alguna de les seves petites expedicions, la família del patró o dels mariners ve en romeria a la Bonanova, on, ultra la devoció, passa allà alegrement un dia sencer o una tarda. Aquesta devoció no inflama només els navegants, sinó que s'estén a tot el poble de Palma i els seus contorns, les famílies de la qual acostumen així mateix a visitar l'ermita en alguns dies de l'any; mes quan arriba el del sant i dolcíssim Nom de Maria, bé puc dir que he gaudit ja tres vegades, encara que de lluny, de l'espectacle més tendre; perquè llavors es despobla la ciutat i els camps veïns per venir a celebrar-ho al seu temple petit i graciós. Foguerons i balls al so de la gaita i el tamborí anuncien des de la nit anterior la solemnitat preparada, i la primera claror de l'endemà dia ja troba coberts els senders del bosc i les altres avingudes de l'ermita d'una immensa gentada que ve a la festa, i a gaudir de camí de la diversió que ofereix la concurrència. Perquè aquesta, aquí, com succeeix en moltes parts, és una de les solemnes ocasions en les quals la devoció s'agermana admirablement amb l'alegria dels pobles, i santifica, si se'm permet aquesta expressió, el plaer i l'alegria dels cors senzills i innocents. Els concurrents, després de fer els seus precis i satisfer la seva primera curiositat, s'escampen per tot el recinte del santuari a veure, a ser vistos i a saludar-se i tractar-se entre si; però en apropar-se el migdia es divideixen en grups, i cada un se separa i pren la situació que desitja o que pot per menjar i sestejar. No hi ha garrover per allà, no hi ha olivera, ni ametler que no abrigui una família contra els raigs del sol equinoccial, ni família, per pobra que sigui, que no pugui a la seva ombra cantar alegre, amb l'Horaci espanyol:

A mí una pobrecilla
mesa, de amable paz bien abastada,
me basta; y la vajilla,
de oro fino labrada,
sea de quien la mar no tema airada.

Entrar i sortir de l'ermita, xerrar, córrer, ballar o veure els balls, se'n duen la resta de la tarda; el més assenyalat d'aquests es té al porxo de la propera casa de Son Gual, bellíssima finca de l'excel·lentíssima senyora marquesa vídua de Solleric, que la va edificar, així com la nova ermita, i que aquest dia admet i regala amb generositat les persones de la noblesa que vénen a la festa, i acull a més en els seus llandars el poble que acudeix a solçar-se davant ells.

En tota la tarda i pertot arreu regna la més viva i alhora més pacífica i honesta gaubança. Que també en això és assenyalat i laudable el bon poble mallorquí, puix que manifestant en les seves diversions l'alegria més exaltada i bulliciosa, mai o raríssima vegada dóna en aquelles exemples de desacatament, dissolució i discòrdia, que per desgràcia torben i fan amargues les d'alguns altres països. A la d'aquest dia convida també, i en gran manera la realça, la bellesa del lloc, perquè és frondós, elevat i pintoresc, amb la magnífica vista de la badia a una part, i a una altra la de la campanya rica i bella, sobre la qual sobresurt el castell de Bellver, fent-hi paper molt distingit. Algun dia, si vol Déu, pujant al seu alt homenatge, us descriuré aquesta gran escena tal

com des d'allà es descobreix. Per avui n'hi ha prou amb el que s'ha dit perquè us formeu idea d'un dels seus principals objectes, que per moltes circumstàncies és tan digne de l'atenció dels que saben pensar, com està oblidat de les ànimes corbes i vulgars.- *Marina*.